

РЕПРОДУКТИВНІ ПРАВА ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ: ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

REPRODUCTIVE RIGHTS OF A NATURAL PERSON: PROBLEMS OF REGULATORY AND LEGAL REGULATION

Маркович Х.М., старший викладач кафедри цивільного права та процесу
Національний університет «Львівська політехніка»

Пінкевич Я.Ю., студентка IV курсу
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті висвітлено поняття та правову природу репродуктивних прав фізичних осіб. Проаналізовано сучасні наукові погляди щодо тлумачення репродуктивних прав, їх змісту та структури. З'ясовано, що підхід до репродуктивного здоров'я базується на загальних правах людини. До таких прав належать право на життя, на охорону здоров'я, особисту недоторканність, недоторканість приватного життя, особисту та сімейну таємницю. Відзначено, що репродуктивні права, є сукупністю можливостей фізичної особи, які спрямовані на забезпечення репродуктивної функції людини щодо відтворення собі подібних. Особливо наголошено на репродуктивних правах неповнолітніх осіб. Вони потребують законодавчого визначення їх змісту та закріплення гарантій щодо їх реалізації. Основну увагу приділено характеристичні вітчизняних та міжнародних нормативно-правових актів, які регламентують право на репродуктивне здоров'я. Встановлено, що в Україні немає єдиного нормативно-правового акту, який остаточно б закріпив такий вид прав та регулював відносини у цій сфері. Така правова невизначеність може призвести до зловживань та порушень якісного забезпечення та захисту цієї групи прав людини. Наголошено на необхідності розгляду проблеми репродуктивного здоров'я у вітчизняному законодавстві не лише в медичному аспекті, а у більш широкому соціальному значенні. Тому зроблено висновок, що сучасні держави повинні збільшити матеріальні інвестиції у соціальну сферу з метою забезпечення стійкої динаміки позитивної народжуваності. Не менш важливим є здійснення пошуку шляхів збереження існуючого демографічного потенціалу. Відзначено, що наближення до міжнародних стандартів охорони здоров'я є одним із пріоритетних завдань України в контексті захисту репродуктивних прав. Досліджено поняття, правову природу, особливості правового регулювання репродуктивних прав людини на національному та міжнародному рівнях. Визначено їх місце в загальній системі прав людини.

Ключові слова: фізична особа, права людини, репродуктивні права, забезпечення репродуктивних прав.

The article covers the concept and legal nature of the reproductive rights of individuals. Modern scientific views on interpreting reproductive rights, content, and structure are analyzed. It was found that the approach to reproductive health is based on general human rights. These rights include the right to life, health care, personal integrity, privacy, and personal and family secrets. It was noted that reproductive rights are a set of capabilities of a natural person, which are aimed at ensuring the reproductive function of a person regarding the reproduction of his kind. The reproductive rights of minors are emphasized separately. They require the legislative definition of their content and confirmation of guarantees regarding their implementation. The primary attention is paid to the characteristics of domestic and international legal acts that regulate the right to reproductive health. It has been established that no single legal act in Ukraine would finally establish this type of rights and regulate relations in this area. Such legal uncertainty can lead to abuses and violations of quality provision and protection of this human rights group. Attention is focused on the need to consider the problem of reproductive health in domestic legislation not only in a medical aspect but in a broader social sense. Therefore, it was concluded that modern states should increase material investments in the social sphere to ensure stable dynamics of favorable birth rates. Equally important is the search for ways to preserve the existing demographic potential. It was noted that approximation to international standards of health care is one of the priority tasks of Ukraine in the context of the protection of reproductive rights. The concept, legal nature, and peculiarities of legal regulation of human reproductive rights at the national and international levels have been studied. Their place in the general system of human rights is determined.

Key words: physical person, human rights, reproductive rights, ensuring reproductive rights.

Постановка проблеми. У зв'язку з наростанням негативних тенденцій у демографічній ситуації в Україні та погіршенням репродуктивного здоров'я населення, проблема репродуктивних прав фізичної особи активно досліджується у правовій науці. Це питання є доволі складним та об'єднало навколо себе вітчизняну і світову наукову спільноту. Передусім, проблематика полягає у відсутності єдиного нормативно-правового акту, який би врегулював цю групу прав фізичної особи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зважаючи на значний науковий доробок вчених проблема репродуктивних прав фізичної особи, а саме їх нормативно-правове регулювання, набуває все більшої актуальності та потребує подальших наукових розвідок. Особливі аспекти репродуктивних прав фізичної особи досліджували: Е. Мухамедова, О. Антонюк, Ф. Дахно, І. Венедиктова, О. Ієвіня, І. Жилінкова, Р. Майданик, К. Рибак, Г. Мироненко, І. Рубець, З. Ромовська, О. Рябенко, Т. Сироїд, А. Скіченко та ін. Теоретико-правову основу нашого дослідження склали праці: О. Дашковської, Т. Длугопольської, А. Дутко, Л. Красавчикової, Г. Романовського, Р. Степанчука, Н. Тюхтій та ін.

Мета статті полягає у теоретичному огляді правової природи репродуктивних прав фізичної особи та їх

нормативно-правового забезпечення на національному та міжнародному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Питання реалізації охоронюваних законом прав у репродуктивних правовідносинах є мультиаспектним і торкається як індивідуальних, так і публічних інтересів, морально-етичних засад суспільства, приватних інтересів носіїв цих прав, а також може зачіпати інтереси інших фізичних осіб. Нематеріальні права фізичної особи, до складу яких входять і репродуктивні права, розвиваються, їх детальніше вивчають та завдяки урядам і міжнародним правовим організаціям вони досягають своєї популярності. Підхід до репродуктивного здоров'я базується на загальних правах людини. Нині завданням України є наближення до міжнародних стандартів охорони здоров'я в контексті захисту репродуктивних прав.

Європейська практика тлумачить репродуктивні права як право осіб чоловічої та жіночої статі мати рідну дитину (генетично). Вирізняють право на самостійне виношення дитини, себто, право на фізіологічні пологи, право завагітніти та бути вагітною. Однак, як стверджує Н. Тюхтій, репродуктивні права можуть додатково включати в себе: право на лікування безпліддя, на профілактику, та сурогатне материнство [1, с. 85].

У доповнення до цього слід навести визначення репродуктивних прав, запропоноване А. Дутко та Р. Заболотою. Вищевказані права науковці розглядають у вигляді гарантованих державою можливостей особи вільно приймати та реалізовувати рішення щодо зачаття дітей, їх народження чи відмову від народження дітей у шлюбі або поза ним, методи зачаття та народження, зокрема, використовуючи допоміжні репродуктивні технології. Автори доповнюють ці права правом на вільне обрання кількості дітей, яку планує народити особа, обранням часу та місця народження, самостійним визначенням інтервалів між їх народженнями задля збереження материнського та дитячого здоров'я. Крім цього, в контексті захисту репродуктивних прав фізичних осіб необхідним є забезпечення права на отримання медико-соціальної, інформаційної та консультативної допомоги у цій галузі [2, с. 85]. Цілком погоджуємося та підтримуємо наукову позицію авторів, оскільки репродуктивне здоров'я фізичних осіб напряму пов'язане з конституційними правами людини, забезпечення яких є обов'язком кожної правової держави.

Сьогодні міжнародні договори, які обумовлюють використання принципів репродуктивного здоров'я формують основу правового регулювання вищезгаданих прав. Однак, про репродуктивні права фізичної особи не згадується у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (від 16.12.1966 р.), Загальній декларації прав людини (від 10.12.1948 р.), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (від 04.11.1950 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (від 16.12.1966 р.). Це не викликає подиву, оскільки розміщення репродуктивних прав у традиційній класифікації прав і свобод людини навряд чи є можливим. Тому їх пропонується відносити до четвертого покоління прав людини.

Немає чіткої позиції і в міжнародній судовій практиці. Причиною є відсутність визначення «репродуктивні права» в національному та міжнародному законодавстві багатьох країн. Тому Європейський суд з прав людини у вирішенні цих питань надає свободу вибору для їх врегулювання окремим державам, сторони яких звернулись до міжнародної установи.

Втім, слід відмітити, що права, пов'язані із здійсненням репродуктивної діяльності були визнані у рішеннях ООН ще 1968 року. Так у Прокламації у Тегерані 1968 року закріплено право батьків вільно та з почуттям відповідальності визначати кількість дітей та строки їх народження [3, с. 2].

Підіймаючи вітчизняне законодавство, бачимо, що у часи СРСР мала місце лише заборона переривання вагітності або дозвіл на здійснення абортів. Звернімо увагу на Постанову від 27 червня 1936 р., яка проголошувала посилення кримінальної відповідальності за несплату аліментів, заборону абортів та інші аспекти. Передувала цьому документу постанова 1920 року, у якій дозволялися безоплатні аборти, які проводили у радянських лікарнях [4, с. 116-117].

Намагалися розтлумачити поняття «репродуктивні права» уже за часів відновлення самостійності України, були спроби їх закріплення у законодавстві. Розроблено проект закону України «Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення» (2004 р.), проект закону «Про охорону репродуктивного здоров'я» (2005 р.). Однак, сьогодні немає нормативно-правового акту, який остаточно б закріпив такий вид прав та регулював відносини, які складаються у цій сфері. Така правова невизначеність може призвести до зловживань та порушень якісного забезпечення та захисту цієї групи прав людини, тим часом, як ст. 51 Основного Закону регламентує охорону дитинства, материнства і батьківства державою, а ст. 16 Конституції України покладає на державу обов'язок щодо збереження генофонду Українського народу [5].

У сучасному світі репродуктивні права є невід'ємними правами людини, які визнані як у міжнародних документах, так і в національному законодавстві. Так, ст. 281 ЦК України, яка закріплює право на життя передбачає можливість здійснення щодо повнолітньої жінки або чоловіка лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій [6].

Однак, на думку Р. Стефанчука право на життя чітко визначене законодавством і до нього репродуктивні права не належать. Обидва види прав розмежовуються за об'єктом. Говорячи про право на життя, то його об'єктом називають особисті немайнові блага. Автор до сфери репродуктивних прав фізичної особи відніс права на: вільний репродуктивний вибір; користування послугами щодо охорони репродуктивного здоров'я; отримання інформації про репродуктивні права; таємницю реалізації особою репродуктивних прав; захист репродуктивних прав [7, с. 68]. Репродуктивні права розглядаються як: відокремлений вид особистих немайнових прав; складова права на охорону здоров'я; складова права на життя.

У проєкті Закону України «Про репродуктивні права та гарантії їх здійснення», а саме у ст. 1 були спроби здійснити тлумачення цього виду прав. Однак, закріпити на законодавчому рівні цей проєкт не вдалося.

Серед наукової спільноти, яка досліджувала питання репродуктивних прав не було єдності думок щодо трактування цього поняття. Так, Г. Романовський притримувався позиції, що вважати репродуктивні права лише одним із видів права на охорону здоров'я буде недоречно, оскільки перші мають досить широку характеристику [4, с. 133]. Науковець вважає, що репродуктивні права належать до прав на життя. Інший приклад – Л. Красавчикова, яка зазначала, що репродуктивні права мають похідний характер від права на охорону здоров'я [8, с. 140]. Дослідниця обґрунтовує це тим, що юридичні норми повинні забезпечувати комфортну життєдіяльність людини, її фізичне і психічне здоров'я.

Питання захисту репродуктивних прав фізичної особи розглядалося О. Дашковською. Автор справедливо наголошувала на необхідності вирішення цієї складної проблеми не лише кризь призму медицини, а розширенні меж її дослідження у соціально-правовій площині [9, с. 21].

Важливе значення має гарантування репродуктивних прав людини на законодавчому рівні, зокрема: права подружжя вільно вирішувати питання щодо кількості дітей, часу та періодичності їхнього народження; права на вільний доступ до інформації щодо засобів планування сім'ї та охорони репродуктивного здоров'я; права на безпечне материнство, себто на медико-соціальну допомогу жінці, що зводила б до мінімуму ризик для здоров'я її та дитини у період вагітності, пологів та післяпологовий період; права на використання допоміжних репродуктивних технологій тощо. Кожне із вищезазначених прав потребує законодавчого визначення їх змісту та закріплення гарантій їх реалізації [9, с. 21].

Науково обґрунтованою вважаємо о позицію Т. Длугопольської, яка пропонує до системи репродуктивних прав віднести: «право на репродуктивний вибір; право на репродуктивне здоров'я; право жінки на штучне переривання вагітності; право на штучне запліднення та перенесення зародку в організм жінки; право на донорство та збереження репродуктивних клітин; право на застосування методу сурогатного материнства; право на стерилізацію; право на використання контрацепції; право на профілактику і лікування безпліддя; право на інформацію про репродуктивні права; право на конфіденційність інформації щодо реалізації репродуктивних прав; право на захист репродуктивних прав» [10, с. 106].

Варто зазначити, що деякі з репродуктивних прав можуть належати і неповнолітнім. Однак, їх здійснення не повинно порушувати права, свободи та законні інтер-

еси інших осіб. Яскраво вираженим є право неповнолітніх та малолітніх осіб на збереження репродуктивного здоров'я. Це право передбачає, що: неповнолітні та малолітні мають право на зміцнення та охорону репродуктивного здоров'я, а також на статеве виховання й освіту; статеве виховання неповнолітніх та малолітніх, підготовка їх до сімейного життя здійснюється в сім'ї, а також особами, що мають спеціальну підготовку; державними органами, управлінням освітою спільно з державними органами, управлінням охорони здоров'я здійснюється розробка типових освітніх програм з питань статевої освіти й охорони репродуктивного здоров'я неповнолітніх та малолітніх осіб.

Сьогодні курс на демографічне оздоровлення вітчизняного законодавства повинен забезпечуватися активізацією економічних, правових реформ та посиленням соціальної відповідальності держави перед суспільством. Оскільки відсутність чіткої соціально-демографічної політики призводить до загострення в Україні демографічних процесів. Особливо гостро ця проблема торкається сьогодення, коли в умовах воєнного конфлікту щодня зменшується чисельність українського населення.

З метою збереження демографічного потенціалу держава повинна збільшити матеріальні інвестиції в соціальну сферу. Цього можна досягти шляхом послідовної цілеспрямованої політики забезпечення гідних умов реалізації репродуктивних прав людини в соціально-економічній і демографічній сферах суспільних відносин аби забезпечити стійку позитивну народжуваність. Окрім державної охорони репродуктивних прав така політика повинна включати боротьбу із бідністю, реформування системи соціального страхування, соціальний захист сім'ї, материнства, батьківства і дитинства, соціальний захист людей з особливими потребами та малозахищених верст населення.

У сучасному цивілізованому демократичному суспільстві права людини відіграють першочергове значення. У всіх сферах суспільних відносин, що регулюються правом, людина та громадянин постає як суб'єкт відповідних прав, свобод та обов'язків. Зважаючи на вищенаведене, доходимо висновку про те, що репродуктивні права охоплюють частину прав людини вже закріплених у національному законодавстві та міжнародних документах. Так, до структури репродуктивних прав увійшли елементи права на життя, охорону здоров'я, особисту недоторканність, недоторканість приватного життя, особисту та сімейну таємницю. Усе це свідчить про особливе місце репродуктивних прав у системі конституційних прав та свобод людини, а їх закріплення в міжнародно-правових актах говорить про можливість віднесення цієї групи прав до новітнього четвертого покоління прав людини.

Висновки. У сучасному цивілізованому демократичному суспільстві права людини відіграють першочергове значення. У всіх сферах суспільних відносин, що регулюються правом, людина та громадянин постає як суб'єкт відповідних прав, свобод та обов'язків. Зважаючи на вищенаведене, доходимо висновку про те, що репродуктивні права охоплюють частину прав людини вже закріплених у національному законодавстві та міжнародних документах. Так, до структури репродуктивних прав увійшли елементи права на життя, охорону здоров'я, особисту недоторканність, недоторканість приватного життя, особисту та сімейну таємницю. Усе це свідчить про особливе місце репродуктивних прав у системі конституційних прав та свобод людини, а їх закріплення в міжнародно-правових актах говорить про можливість віднесення цієї групи прав до новітнього четвертого покоління прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тюхтії Н. Репродуктивні особисті немайнові права фізичних осіб. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 70–75.
2. Дутко А.О., М. Р. Заболотна. Закріплення репродуктивних прав особи у сімейному законодавстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2016. Вип. 3. С. 82–90.
3. Proclamation of Teheran. *International Conference on Human Rights*. 1968. 2007. №8. URL: (дата звернення:22.08.2022)
4. Романовський Г. Б. Гносеологія права життя. СПб.: Вид-во «Юридичний центр Прес», 2003. С. 170–171.
5. Конституція України *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради*. 2003. № 40 – 44. Ст. 356.
7. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія. НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. К. : КНТ, 2008. 625 с.
8. Красавчикова Л. О. Понятие и система личных, не связанных с имуществом, прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03. Уральская госуд. юрид. акад. Екатеринбург, 1994. 435 с.
9. Дашковська О. Р. Захист репродуктивних прав людини і демографічна політика держави. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 58. С. 18–24.
10. Длугопольська Т. Правова природа репродуктивних прав фізичних осіб. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С. 103–108.